

CHẾ ĐỘ ĐA THÊ Ở MỘT KHU VỰC MIỀN TÂY KENYA

ĐỖ TRỌNG QUANG

Vùng Abaluhya ở miền Tây Kenya là nơi cư trú của khoảng 3,5 triệu người, chiếm 14% tổng dân số cả nước và hiện nay là tộc người Bantu lớn thứ hai của Kenya. Abaluhya có 17 phân nhóm sinh sống, trong đó có người Logoli. Các phân nhóm Abaluhya nói những phương ngữ tuy khác nhau nhưng cùng một gốc tiếng Luluhya nên có thể giao tiếp với nhau. Những người đã học hết bậc tiểu học còn nói chuyện được với nhau bằng tiếng Anh hay tiếng Kiswahili. Dân Logoli theo chế độ ngoại hôn, có người tán thành đa thê nhưng có người thiên về khuyến khích một vợ một chồng. Thông thường thì người đứng đầu gia đình là đàn ông, nhưng nhiều khi phụ nữ quyết định mọi việc lúc người đàn ông chủ nhà đau ốm lâu ngày, hoặc đi làm xa.

Abaluhya có hai mùa mưa, trời mưa tầm tã kéo dài từ tháng ba đến tháng sáu, còn từ tháng tám tới tháng mười chỉ có các đợt mưa ngắn. Điều kiện thời tiết thuận lợi cho họ trồng ngũ cốc, rau củ, và nuôi một số gia súc lấy sữa và thịt. Mưa nhiều cùng với đất đai phì nhiêu thích hợp cho việc chăm sóc các loại cây nông nghiệp như ngô, lạc, sắn, củ mài, khoai lang, khoai tây, vừng, lúa miến, bầu bí, hành, chuối, cải bắp, cải xoăn, mía, đậu, chè, cà phê..., thêm vào đó là nuôi gà, dê

và cừu. Dụng cụ trồng trọt và làm cỏ chủ yếu của người Logoli là cái cuốc. Lúc trẻ con đi học, hầu hết người lớn trong nhà chăm nom ruộng vườn, thu nhập thêm bằng việc đan rổ rá, làm gạch và đồ gốm, buôn bán quần áo và giấy dép. Cuộc sống của dân Logoli cũng phụ thuộc nhiều vào người nhà đi làm xa gửi tiền về.

Hầu hết điền sản được đăng ký theo tên chủ gia đình, phần lớn là đàn ông, vì đất đai trong xã hội Logoli truyền thống được thừa kế theo dòng bố. Người vợ chủ gia đình có thể sử dụng ruộng đất, nhưng không thể đem thế chấp để vay nợ vì giấy tờ sở hữu không đứng tên chị ta. Hiện nay, một số con gái có quyền thừa kế đất đai nhưng hầu hết đều mua đất riêng để tránh xung đột với anh em trai, người ta coi việc chị em gái thừa kế của bố là không thích đáng về mặt văn hóa. Khi phụ nữ có khả năng kinh tế, nhất là khi họ có một trình độ văn hóa nhất định, họ thường từ chối lấy đàn ông đã có vợ, nhưng phụ nữ ít có sự lựa chọn vẫn chấp nhận tình trạng đa thê.

Chế độ đa thê ở vùng Abaluhya

Chế độ đa thê phổ biến ở tất cả các phân nhóm vùng Abaluhya, trong đó thường hợp người Logoli là điển hình. Lấy nhiều vợ được coi là dấu hiệu chứng tỏ người đàn ông thành đạt. Thậm chí nhiều người vợ khuyến khích chồng lấy thêm vợ thứ vì anh chồng đa

thê th- ờng giới hạn quan hệ tình dục ở nhà nên tránh đ- ọc nguy cơ lây nhiễm bệnh hoa liễu. Đôi khi để khích chồng lấy vợ thứ, chị vợ cả mĩa mai chồng là “nghèo” nên chẳng đ- ọc cô gái trẻ đẹp nào để mắt đến. Ng- ời vợ Logoli không có độc quyền về chồng, khi chồng ve vãn một phụ nữ ch- a có gia đình thì chắc hẳn anh ta định lấy thêm vợ. Hôn nhân góp phần giảm đến một mức độ nhất định sinh hoạt tình dục tự do của đàn ông Logoli.

Về mặt cấu trúc, gia đình Logoli truyền thống là một đơn vị xã hội gồm nhiều gia đình cá thể. Mỗi vợ thứ đều xây dựng một hộ riêng biệt, đ- ọc chồng cấp một mảnh đất và một số khóm chuối. Anh chồng đa thê phải bố trí thời gian chung chăn gối với các chị vợ đều nhau và chú ý đến họ một cách bình đẳng về kinh tế. Tuy nhiên, không loại trừ tr- ờng hợp anh chồng đặc biệt - u đãi một chị nào đó, gây ra ghen tuông và xung đột. Nói chung, vợ cả có vị thế cao nhất và có ngôi nhà lớn nhất trong trang trại, và th- ờng th- ờng anh chồng ăn uống ở nhà chị này vì giữa hai ng- ời có mối liên hệ ổn định và đáng tin cậy hơn cả. Đồ dùng cá nhân của chồng nh- quân áo, vũ khí, thuốc men... đ- ọc cất ở nhà vợ cả. Anh chồng chỉ lần l- ợt đến ăn tại nhà các vợ thứ theo một “lịch công tác” được hiểu ngầm, nhưng chẳng chị nào có đặc quyền đặc lợi chính thức, dù đ- ọc sủng ái nhất, vì chồng có thể thay đổi ý thích.

Phụ nữ Logoli vô sinh muốn chồng lấy thêm vợ để đ- ọc âu yếm trẻ nhỏ, họ đau khổ vì không sinh đ- ọc con để bảo đảm sự tiếp nối dòng dõi gia đình. Đối với đàn ông, một số lấy nhiều vợ vì muốn có đông con. Lấy thêm vợ có nghĩa là thêm quan hệ mới, bổn phận và nghĩa vụ mới. Những mối liên kết

này mở rộng quan hệ và một cảm giác an toàn rất có lợi trong thời gian hạn hán, dịch bệnh, cùng nhiều tai họa khác khiến gia đình cần có sự trợ giúp. Điều đó cho thấy rõ ý nghĩa của hôn nhân đa thê đối với đàn ông Logoli, những ng- ời xây dựng sự cố kết và an toàn xã hội trên cơ sở mạng l- ới hôn nhân.

□ xã hội Logoli truyền thống, tục lệ “hôn nhân anh em chồng” còn tồn tại, góp phần đáng kể vào chế độ đa thê. Theo tục lệ này thì sau khi chồng chết, quả phụ có thể kết hôn với anh hay em trai chồng. Ngoài ra, phong tục còn cho phép con trai vợ cả kết hôn với vợ thứ của ông bố đã chết. Điều đó khiến con trai vợ cả có uy thế đối với em cùng cha, vì qua hôn nhân ng- ời anh trở thành “bố” của em.

Nói chung, vợ cả có uy quyền nhất định đối với các vợ thứ, đặc biệt trong hai ba năm đầu tiên sau khi vợ thứ kết hôn với chồng mình, tức là tr- ớc khi chị này xây dựng đ- ọc hộ riêng. Uy quyền đó giảm nhiều khi vợ thứ chuyển về ở nhà riêng. Suốt thời gian ở chung với vợ cả, các vợ thứ ăn uống, nấu n- ớng, nghỉ ngơi ở nhà chị ta và phải tôn trọng ý vợ cả trong công việc chung. Các chị vợ cùng nhau trông nom v- ờn t- ọc, bắt đầu là v- ờn của vợ cả.

Gia đình lớn khiến uy thế của đàn ông Logoli đ- ọc nâng cao, những kẻ muốn trộm gia súc hay đồ đạc của họ không dám làm liều. Có những đàn ông ve vãn nhiều cô gái một lúc và làm cho họ mang thai, nên cuối cùng đã lấy tất cả các cô đó vì thấy họ đều đáng yêu nh- nhau. Nếu cô gái không kết hôn với ng- ời làm cho mình mang thai, cô ta vẫn có khả năng kiếm chồng. Một số đàn ông trở thành đa thê khi yêu phụ nữ đã ly hôn vì tiền treo c- ới tốn kém rất ít, một số

khác lấy vợ nữa để thêm đông con. Những ng-ời định tâm tạo cho mình ảnh h-ởng và uy tín trong cộng đồng Logoli th-ờng muốn có nhiều quan hệ thân tộc, nên lấy thêm vợ là một trong những cách thông th-ờng nhất để nâng cao vị thế mình và tăng thêm mạng l-ới quan hệ thân tộc.

Đàn ông lớn tuổi cảm thấy an toàn hơn khi có nhiều quan hệ huyết thống và hôn nhân, mở rộng đ-ợc phạm vi ảnh h-ởng. Đàn bà thì càng nhiều tuổi, nhiệm vụ trong nhà càng nặng khi gia đình đông đúc, họ hoan nghênh chồng ve vãn những phụ nữ khác, miễn là đ-a về cho gia đình thêm ng-ời. Các vợ thứ sẽ giúp vợ cả trông trọt hoa màu, chăm nom gia súc, và nấu r-ợu bia đãi khách. Dân Logoli rất thích thứ bia họ nấu bằng cách cho kê hoặc lúa miến lên men. Trong nhà có bia hay không là tùy ở phụ nữ canh tác đất đai, thu hoạch hoa màu, tích trữ thức ăn và nấu bia. Các chị vợ trong một gia đình Logoli đa thê sản xuất ngũ cốc để nấu thật nhiều bia, chứng tỏ sự giàu có và vị thế ng-ời đàn ông.

Trong nhiều tr-ờng hợp, một số ông bố Logoli nóng lòng muốn gả con gái đi càng sớm càng hay để tránh cho con khỏi “trót dại” với chàng trai nào đó, miễn là chàng rể t-ơng lai hợp ý thích ông và có khả năng nộp gia súc cheo c-ới. Nếu con gái mà ông gả chồng là con dâu lòng, thì khoản cheo c-ới nhận của chàng rể sẽ đ-ợc ông dùng để lấy thêm vợ. Có tr-ờng hợp con gái trốn nhà theo một anh chàng mà bố hoặc anh mình không bằng lòng, một vài cô bị bắt trở lại nh-ng có thể sau đó lại trốn đi với ng-ời yêu dù bị gia đình đánh mắng hay phải chịu đựng khó khăn lâu dài về vật chất.

Trong thời kỳ Kenya nằm d-ới sự thống trị thuộc địa, một số đàn ông nông thôn phải

đi làm xa lâu ngày nên muốn có một vợ ở quê và một ng-ời ở thành phố, nh- vậy đã góp phần vào chế độ đa thê. Sở dĩ có tình hình đó vì nhà cầm quyền thực dân muốn bảo đảm cung cấp nhân công rẻ tiền cho hầm mỏ, đồn điền, trại nuôi bò sữa hay nơi làm ra nông sản hàng hóa. Họ đặt ra một thứ thuế giống thuế thân ở n-ớc ta thời tr-ớc nh-ng bắt nộp bằng tiền tệ châu Âu, khiến đàn ông phải bỏ quê đi kiếm công việc ở nơi xa. Chị vợ nông thôn ở lại quê giữ ruộng đất cho chồng và làm lụng nuôi sống gia đình, chị thứ hai giúp việc chồng ở nơi anh ta đ-ợc tuyển dụng. Dù sao, chị vợ quê vẫn có vai trò chủ yếu trong sự tồn tại gia đình, vì thu nhập của chồng đi làm xa th-ờng rất thấp. Gia đình đa thê truyền thống tách thành hai hộ riêng biệt.

Lúc chính quyền thuộc địa cho phép dân châu Phi làm ra nông sản hàng hóa ở trang trại nhỏ của mình, thì hầu hết tiền kiếm đ-ợc từ những nông sản này đều rơi vào túi ng-ời đàn ông chủ gia đình. Một số đàn ông bắt đầu thấy chế độ đa thê mở rộng là cách lợi dụng cơ hội mới do kinh tế hàng hóa mang lại. □ những khu vực nh- vùng Trans-Nzoinia, tiền bạc của ng-ời trung nông giàu có đ-ợc đầu t- vào kinh doanh, trong khi các chị vợ làm việc quần quật ở trang trại và sống nghèo khổ. Có những chị đ-ợc chồng cấp cho một mảnh đất, chị nào không đ-ợc cấp đất thì làm quản lý cửa hàng của chồng nh-ng không đ-ợc giữ chút lợi nhuận nào từ công việc kinh doanh. Nh- vậy, kinh tế hàng hóa đ-ợc thúc đẩy nhanh trong thời kỳ thuộc địa đã khuyến khích đàn ông lấy thêm vợ.

Chế độ đa thê của ng-ời Logoli ngày nay

Nhiều dữ liệu cho thấy đàn ông có thể lấy thêm vợ mà chẳng cần đ-ợc sự đồng ý của các vợ kia hay của gia đình ng-ời mình yêu.

Có ng-ời nói rằng họ bị bố mẹ ép lấy thêm vợ để làm việc tăng thu nhập cho gia đình. Tuy nhiên, đa thê ngày càng trở thành vấn đề riêng của ng-ời đàn ông với chị vợ thứ t-ơng lai. Một số đàn ông Logoli lấy thêm vợ để giúp việc đồng áng hay trông nom cửa hàng. Có ng-ời tiên đoán công việc của mình sẽ phát đạt gấp đôi vì hai vợ đều là kế toán giỏi, hợp tác với nhau chặt chẽ trong việc quản lý cơ sở kinh doanh. Đóng góp của các bà vợ vào thu nhập của chồng là lý do quan trọng của hôn nhân đa thê. Vợ kiếm ra tiền đ-ợc đàn ông rất coi trọng trong gia đình đa thê vì họ là nguồn thu nhập lớn của chồng.

Nói chung, chồng th-ờng coi vợ là khoản đầu t- mở rộng. Thí dụ trong một gia đình đa thê, một chị quản lý khách sạn, chị thứ hai phụ trách bệnh viện và nhà hộ sinh, chị thứ ba trông nom trang trại, chị thứ t- giám sát một tr-ờng tiểu học t- thực. Tuy bốn chị chung một chồng nh-ng không hề hối tiếc vì hôn nhân đa thê, bởi lẽ chồng đầu t- nhiều vào kinh doanh và để họ tham gia làm ăn sinh lợi. Các chị cảm thấy thoải mái khi ít bị chồng cản trở trong hoạt động hàng ngày, vì anh ta phải chia thời gian chú ý đến cả bốn vợ. □ vùng này, nếu phụ nữ không có khả năng sinh lợi, đặc biệt là không có tiền bạc, thì phải phụ thuộc kinh tế và phục tùng quyền uy của chồng.

Một số anh chàng đa thê nói rằng họ lấy thêm vợ vì nhiều phụ nữ ch-a chồng sẵn sàng theo họ. Có phụ nữ nghĩ rằng chị ta thà làm vợ thứ hơn là làm “gái bao” tuy được cung ứng sung túc nh-ng mang tai tiếng. Đàn ông khan hiếm cũng khiến phụ nữ nhiều tuổi (th-ờng trên 40 tuổi) sẵn sàng làm vợ thứ trong gia đình đa thê. Một số cô gái ch-a tr-ởng thành đã làm mẹ muốn lấy đàn ông đa thê để con mình có bố. Quá trình phụ nữ

trở thành vợ thứ diễn ra không giống nhau. □ một số tr-ờng hợp, vợ cả chọn chị em họ làm vợ thứ để đảm bảo ng-ời đó trung thành với mình và đối xử tốt với con mình. Có khi vợ cả và chồng cùng tích cực tìm kiếm vợ thứ, nhất là ở hoàn cảnh sức khỏe vợ cả suy sụp do bệnh tật hay tai nạn, cần có ng-ời giúp trông nom con nhỏ và giúp chính chị ta.

Gần đây, một số đàn ông Logoli lấy nhiều vợ để thông qua hôn nhân xây dựng những mối liên kết xã hội, kinh tế, và chính trị với các nhân vật có thế lực. Họ muốn đ-ợc cất nhắc vào chức vụ quan trọng, hay ký kết đ-ợc hợp đồng béo bở cung cấp hàng cho cơ quan chính phủ... Bây giờ ng-ời ta bắt đầu thấy hôn nhân đa thê, nhằm tìm kiếm quyền lợi, không phù hợp với tập tục truyền thống coi trọng quan hệ thông gia giữa các nhóm thân tộc. Tình cảm cũng có thể xui khiến phụ nữ kết hôn với đàn ông đã có vợ, chẳng hạn một phụ nữ tình cờ gặp một ng-ời đàn ông có sức hấp dẫn và đem lòng yêu anh ta, thế là chị quyết định lấy ng-ời đó nếu anh ta ngỏ lời cầu hôn. Nhiều đàn ông đã có vợ và phụ nữ ch-a lấy chồng yêu nhau, bí mật tìm hiểu nhau và cuối cùng đi đến hôn nhân. Một số phụ nữ chấp nhận chế độ đa thê vì muốn làm dâu một gia đình danh giá, lắm khi đ-ợc chính bố mẹ mình gợi ý. Trong khi đó, một số phụ nữ có học vấn muốn quan hệ không chính thức với đàn ông đã có vợ. Tr-ờng hợp này được gọi là “đa thê không chính thức” hay “ở chung”, dần dần phổ biến tại Kenya. Hai ng-ời đều không có quyền sử dụng ngân sách riêng của nhau, dù quan hệ của họ mang tính chất đa thê.

Đôi khi, chàng trai bị bố mẹ ép kết hôn với ng-ời mình không yêu nên chê chị ta rồi ăn ở với ng-ời khác. Phụ nữ chấp nhận quan hệ đó bị coi là “gái bao”, có thể được người

đàn ông chi cho tiền thuê nhà, trả học phí cho con cái, và đáp ứng những nhu cầu khác. Có phụ nữ đồng ý làm “gái bao” sau khi duyên phận trắc trở với chồng tr-ớc, thí dụ anh chồng bỏ chị vì bố mẹ chọn cho vợ khác. Phụ nữ chấp nhận quan hệ này đ-ợc tự do về kinh tế và xã hội, vì đàn ông ít khi cản trở cuộc sống hàng ngày của họ.

Tại 25 n-ớc châu Phi, chế độ đa thê phổ biến ở nông thôn hơn thành thị; phụ nữ nhiều tuổi dễ chấp nhận quan hệ đa thê hơn các cô gái trẻ; phụ nữ không kiếm ra tiền dễ bằng lòng làm vợ thứ hơn ng-ời làm đ-ợc tiền; phụ nữ kém học thức có xu h-ớng chấp nhận quan hệ này. Theo một cuộc điều tra dân số gần đây ở Kenya, thì 20% phụ nữ đ-ợc phỏng vấn trả lời rằng họ làm vợ một ng-ời đa thê, và phụ nữ trên 35 tuổi dễ chấp nhận quan hệ đa thê hơn. Phụ nữ nông thôn ít học vấn cũng có khuynh h-ớng chấp nhận quan hệ này, nh-ng chế độ đa thê ngày càng suy giảm. Thí dụ, theo tài liệu của Cục Thống kê Trung -ong Kenya, tỉ lệ phụ nữ làm vợ trong một gia đình đa thê chiếm 30% năm 1977/78 rút xuống còn 25% năm 1984. Hội đồng Quốc gia về Dân số và Phát triển của n-ớc này cho biết tỉ lệ đó là 23% năm 1989 rút xuống còn 20% năm 1993.

Xét theo trình độ học vấn, chế độ đa thê đ-ợc 33% phụ nữ ít học chấp nhận, nh-ng chỉ đ-ợc 11% phụ nữ đã học hết trung học tán thành, nh- vậy nữ giới có trình độ học vấn đã tác động đến chế độ đa thê ở n-ớc Kenya ngày nay. Chiều h-ớng suy giảm của hôn nhân đa thê đ-ợc thấy rõ ở tất cả các lứa tuổi nh-ng nói chung, nữ giới có học vấn ít chấp nhận hôn nhân đa thê vì quan hệ kiểu đó không thích hợp với nguyện vọng của họ. Phụ nữ càng có cơ hội tham gia thị tr-ờng lao động thì càng độc lập về kinh tế, và đây

là một trong các nhân tố cơ bản làm thay đổi chế độ đa thê. Phụ nữ độc lập về kinh tế th-ờng trì hoãn kết hôn, nhất là hôn nhân đa thê.

Tỉ lệ hôn nhân đa thê giảm dần một phần do trình độ học vấn của nữ giới tăng lên, nh-ng còn do nam giới khó kiếm tiền hơn để nuôi gia đình lớn hoặc nâng cao mức sống. Học vấn cũng góp phần mở rộng phạm vi lựa chọn của nữ giới, và nói chung, khiến họ dễ tiếp thu t- t-ờng mới. Tuy nhiên, chế độ đa thê có thể suy giảm nh-ng các hình thức quan hệ khác, chẳng hạn như “gái bao”, lại tăng.

Dân số Logoli tăng nhanh khiến đất đai chia cho vợ khan hiếm, dẫn đến tranh giành thức ăn và nguồn lợi trong gia đình đa thê. Phân phối thu nhập là một trong các nguồn gốc tranh chấp giữa vợ và chồng cũng nh- giữa các vợ. Trong tình thế căng thẳng đó, một số phụ nữ có chồng đa thê thấy đòi ly hôn là chiến l-ợc giảm tranh giành. Anh chồng định dùng tiền bạc của nhà để c-ới những phụ nữ khác cũng khiến vợ mong đẻ thêm con, nh- vậy chồng phải dùng thu nhập chỉ cho quần áo, thực phẩm, và học phí của con cái, bằng cách đó giảm cơ hội của chồng muốn lấy vợ khác, buộc chồng có trách nhiệm hơn trong việc sử dụng tiền nhà.

Hiện giờ, phụ nữ đòi hỏi nhiều hơn, nh- muốn sắm quần áo đẹp hay đồ trang sức, nên lắm đàn ông chỉ dám lấy một vợ. Phụ nữ ch-a chồng chẳng muốn lấy ng-ời đa thê, nhất là ở vùng ng-ời Logoli đông đúc, nơi một số anh chồng thu nhập thấp, không thể tự nuôi mình đầy đủ huống chi lấy thêm vợ. Khả năng kinh tế kém cỏi khiến đàn ông trẻ hoặc trung niên từ bỏ ý định lấy nhiều vợ. Chỉ phụ nữ nghèo và ít học mới kết hôn với đàn ông nhiều vợ và chịu đựng những phiền toái của gia đình đa thê.

Tr-ớc kia, nhiều phụ nữ sẵn sàng kết hôn với đàn ông đa thê, nh-ng bây giờ họ có điều kiện học hành, tham gia hoạt động sinh lợi, có khả năng thu nhập độc lập. Cơ hội đó khiến họ từ chối hôn nhân đa thê, có thể cứ ở vậy một mình. Nhiều ng-ời kh-ớc từ hôn nhân đa thê vì đã chứng kiến cảnh ghen tuông, tranh giành, xung đột giữa các phụ nữ lấy chung chồng cũng nh- giữa con cái họ. Trong nhiều gia đình đa thê, chồng không san sẻ công bằng tình yêu và nguồn lợi cho các bà vợ, nên chuyện đánh chửi nhau vì ghen ghét, thù hằn xảy ra hàng ngày.

Nhiều ng-ời từ chối hôn nhân đa thê tr-ớc viễn cảnh mờ mịt của quan hệ vợ chồng, dẫn đến đổ vỡ gia đình. Ngoài ra, trình độ học vấn và khả năng thu nhập độc lập tạo cho phụ nữ cơ hội bỏ nông thôn đi sống nơi khác, họ có lợi thế mặc cả hơn. Trong xã hội Logoli truyền thống tr-ớc kia, đàn bà không có lựa chọn nào ngoài lấy chồng đa thê để có đất, nguồn lợi quan trọng chỉ giành đ-ợc qua hôn nhân.

Tình trạng bất ổn định và tỉ lệ ly hôn cao từ lâu đã nhận thấy ở các gia đình đa thê, gây căng thẳng tâm lý, khiến nhiều vùng tại Kenya không ủng hộ chế độ nhiều vợ. Nhiều ng-ời vợ kịch liệt phản đối chồng khi anh ta đặc biệt để ý đến một phụ nữ nào đó. Thái độ này th-ờng do kinh tế gia đình không sung túc hay do những vấn đề khác, đôi khi buộc chồng phải suy tính lại.

□ Kenya, nỗ lực cấm đa thê không thành công lắm, vì tuy phụ nữ chiếm đa số cử tri bỏ phiếu cho đàn ông vào quốc hội, nh-ng một khi đã trúng cử, đàn ông lại phớt lờ vấn đề của phụ nữ. Vì thế, đã hai lần Quốc hội Kenya không thông qua đ-ợc đạo luật về hôn nhân và ly dị, một đạo luật đề cập tới

quan hệ gia đình, nhằm tăng c-ờng quyền của phụ nữ đối với tài sản, phụ nữ đ-ợc bảo vệ khi bị đánh đập, và không cho phép đàn ông lấy nhiều vợ. Nh-ng cấm đa thê ở Kenya là điều khó thực hiện vì các nhà lập pháp hầu hết là nam giới. Trong một cuộc tranh luận về điều khoản cấm chồng đánh vợ, nghị sĩ nam giới nói rằng sự trừng phạt thể xác là cần thiết để khép vợ vào kỷ luật, và ng-ời vợ nên bị đánh đập. Một nữ nghị sĩ vặn lại rằng tại sao vợ không có quyền trừng phạt chồng. Cuộc tranh luận sôi nổi nhất diễn ra xung quanh vấn đề đa thê, nhiều lý lẽ dài dòng đ-ợc nêu để ủng hộ tập tục này. Thí dụ, điều gì xảy ra nếu ng-ời vợ đầu tiên vô sinh, già, hoặc thô lỗ? Điều gì xảy ra nếu đàn ông cần có ng-ời săn sóc lúc tuổi già?

Tại một số lớn vùng ở Kenya, lắm đàn ông duy trì quan hệ ngoài hôn nhân, nh-ng không bị phản đối. Gần đây, nhiều ng-ời vợ hoặc bạn tình của đàn ông lắm quan hệ đã lo sợ bệnh AIDS. Một số phụ nữ ch-a lập gia đình không muốn lấy chồng vì đã chứng kiến lối sống buông thả của đàn ông. Thậm chí một nữ luật s- trẻ Logoli nói rằng thà bà sống độc thân còn thoải mái hơn làm vợ ng-ời đa thê giàu nhất Kenya. Bà có thể vui thú với một đàn ông nh-ng không gắn bó lâu dài, để khỏi mất tự do trong mọi việc mình làm. Phụ nữ Logoli miền tây Kenya cảnh giác với hôn nhân đa thê khi thấy AIDS/HIV lan tràn nhanh chóng, một ng-ời lây nhiễm có thể truyền bệnh cho vợ hay bạn tình. Có thể phụ nữ lấy chồng đa thê không trung thành với chồng, nh-ng chồng cũng không hạn chế sinh hoạt tình dục của các bà vợ. Trong bối cảnh AIDS/HIV ở Kenya ngày nay, có nhiều tr-ờng hợp phụ nữ lấy chung chồng đổ lỗi cho nhau khi nhiễm bệnh.

Xung đột gia đình cũng do các vợ tố cáo nhau làm bùa chú, vì thế số đông phụ nữ không chấp nhận hôn nhân đa thê để khỏi hứng chịu cuộc sống gia đình cực kỳ căng thẳng đó. Bùa chú và thuật phù thủy thường được các bà vợ sử dụng khi bất đồng về phân chia nguồn lợi. Đàn ông đa thê không thể không thiên vị giữa các bà vợ vì mỗi phụ nữ có một trình độ văn hóa, có những quan hệ xã hội và chính trị khác nhau, cũng như có sự thành đạt không giống nhau trong kinh doanh. Sự thiên vị thế nào cũng dẫn tới cảnh ghen tuông và thù ghét giữa các bà vợ cùng con cái, liên quan đến việc chia tài sản sau khi chồng chết.

Tranh chấp về thừa kế tài sản của chồng góp phần làm suy giảm chế độ đa thê. Hầu hết di chúc và luật thừa kế, nhằm định đoạt tài sản lúc chồng chết, không giúp được gì cho đàn bà góa vì rất ít quả phụ hiểu các điều khoản luật pháp hay không dám chống lại tập quán. Khi luật pháp được thi hành thì tình thế quá muộn, vì phiên tòa trì hoãn quá lâu nên tài sản bị những người thân thích của gia đình chồng chiếm đoạt, bán đi, hay hủy hoại.

Quyền thừa kế của quả phụ do kiểu hôn nhân quyết định. Thí dụ, nếu là hôn nhân theo thời mới, thì quyền thừa kế do luật hiện đại quyết định, nhưng khi hôn nhân theo phong tục, thì luật tục được áp dụng. Tuy vậy, mặc dầu luật pháp hiện đại được áp dụng trong nhiều tình huống, nhưng sức ép mạnh mẽ của bà con thân thuộc khiến tài sản được chia theo luật tục. Ngoài ra, chia tài sản cho quả phụ cùng con cái họ là điều khó giải quyết: chia đều hay ưu tiên cho các quả phụ nhiều tuổi nhất, hay chia phần hơn cho những người ít tuổi nhất, hay ưu đãi người nhiều con nhất? Vấn đề đó cuối cùng được

dân chúng quyết định, vì nếu nhân dân không ủng hộ, thì không thể có thay đổi trong thực tiễn.

□ Kenya ngày nay, phụ nữ trẻ có cách nhìn khác đối với hôn nhân đa thê, vì nếu lấy chung chồng hay lấy chồng già hơn mình nhiều thì hôn nhân của họ giảm giá. Chỗ ở của gia đình, trẻ con đi học, chữa bệnh, mua sắm quần áo, ngày càng cần nhiều tiền nên chế độ đa thê không còn ủng hộ mạnh mẽ. Nhiều người sợ hãi khi thấy tài sản của quả phụ bị những người thân thích trong nhà chồng chộp mất, người đàn bà góa bị đuổi đi. Trong một số trường hợp, anh em trai người quá cố tranh tài sản và đuổi quả phụ khỏi nhà, vì cho mình mới là kẻ “thừa kế” hợp lý. Chẳng hạn, một chị có học vấn sống hạnh phúc với chồng đa thê ở một tỉnh của Kenya. Chồng chị làm việc cho một công ty nước ngoài, chị trông nom một cửa hàng bách hóa lớn. Đột nhiên, chồng mắc bệnh hiểm nghèo rồi qua đời. Đang đau đớn khóc than, thì mẹ và anh em chồng ập tới vụ cho chị cố tình để chồng chết hòng chiếm đoạt tài sản. Họ còn lăng mạ chị là gái điếm chuyên nghiệp, tăng tội với chồng chỉ cốt vợ vét của cải, rồi họ khuôn gằn hết hàng hóa trong cửa hàng, đóng gói chở đi nơi khác. Vợ cả của chồng, lúc đó đang quản lý trang trại gia đình ở tỉnh lân cận, bèn đến bệnh viện chị như vô hiệu. Nhà chồng lấy hết các thứ quý giá, để mặc chị cùng lũ con nhỏ bơ vơ. Những trường hợp tương tự vẫn tồn tại ở Kenya.

Nhiều phụ nữ không chấp nhận chế độ đa thê vì tỉ lệ ly hôn cao trong các gia đình nhiều vợ. Hôn nhân có bền vững hay không là do quan hệ giữa các vợ hơn là giữa chồng với một người vợ nào đó. Vợ có thể hòa thuận với chồng nhưng không chịu nổi quan hệ căng thẳng với những người khác nên

dành xin ly hôn. Một số phụ nữ Logoli ngày nay ở miền Tây Kenya thà sống độc thân hơn là b-óc vào một gia đình đa thê, vì họ tin chắc hôn nhân thế nào cũng tan vỡ do những ng-ời lấy chung chồng kinh địch nhau.

Kết luận

Hôn nhân và thân tộc là vấn đề quan trọng mà dân tộc học đề cập. Một số nhà dân tộc học cho rằng chế độ đa thê nên đ-ọc hiểu là một tập tục thích ứng với những bối cảnh lịch sử, kinh tế và xã hội đặc biệt. Nói chung, hôn nhân đa thê có thể mang lại lợi ích cho cả đàn ông và phụ nữ trong những hoàn cảnh khác nhau. Chế độ đa thê là một cơ chế đ-ọc xã hội chấp nhận, và theo nhà dân tộc học Netting, thì cơ chế đó làm tăng “số người lao động ngày tức khắc”.

Theo một số công trình nghiên cứu, thì đàn ông lấy nhiều vợ để nâng cao vị thế chính trị và xã hội của mình, để cho thấy uy tín của mình, và cũng để có thêm ng-ời làm việc đồng áng hay trong nhà. □ đầu phụ nữ là nguồn nhân công trồng trọt quý giá, thì ở đó xã hội có xu h-ớng chấp nhận đàn ông lấy nhiều phụ nữ, vì đàn ông coi vợ là lực l-ợng lao động trên đồng ruộng của mình. Một số học giả nhận thấy phụ nữ cũng có lợi khi lấy đàn ông đa thê. Điều đó thể hiện ở nhiều công trình nghiên cứu gần đây tại các n-ớc đang phát triển, đặc biệt những công trình tập trung vào điều trải nghiệm và thái độ của phụ nữ lấy chồng đa thê.

□ vùng ng-ời Logoli tại miền Tây Kenya, đa thê rất quan trọng cho sự tồn tại và phát triển kinh tế gia đình, vì các bà vợ làm nhiều công việc khác nhau, và tái tạo nhân công cần thiết bằng sinh đẻ. Đa thê còn góp phần thiết lập và củng cố mạng l-ới xã

hội-chính trị giữa các gia đình. Trong xã hội Logoli truyền thống, phụ nữ không phản đối chế độ đa thê, vì họ lớn lên ở môi tr-ờng gia đình t-ơng tự nên thấy quan hệ đó bình th-ờng. Ngày nay, chế độ đa thê đã thay đổi vì nhiều lý do: đất đai nông nghiệp ngày càng hiếm, tiền không đủ đáp ứng nhu cầu cơ bản của vợ con. Tại miền Tây Kenya, chế độ đa thê suy giảm do sức ép kinh tế. Đa thê không còn là dấu hiệu của vị trí xã hội, ng-ời ta thích nhà cửa bề thế, đồ đạc sang trọng, đầu t- vào học hành của con hơn lấy nhiều vợ. Nhiều ng-ời Logoli tìm cách phát triển một xã hội và một nền văn hóa phù hợp với thời đại mới, chế độ một vợ một chồng ngày càng đ-ọc ủng hộ.

Phụ nữ có học và có khả năng đi làm công ăn l-ơng ngày càng nhiều, không muốn làm vợ thứ. Thêm vào đó, chi phí chu cấp cho nhiều vợ ngày một cao khiến một số đàn ông thích “bao” nhân tình hơn chính thức lấy thêm vợ. Những ng-ời vũng vàng về tài chính làm nhà và mở cửa hàng cho nhân tình chứ không kết hôn thêm nữa, và đây là giải pháp của đàn ông giàu tiền bạc chỉ muốn có một vợ.

Tuy nhiên, chế độ đa thê đang tan rã nh-ng nó vẫn tồn tại ở một số ng-ời Logoli miền Tây Kenya, những ng-ời muốn sử dụng chế độ đó để tạo lập quan hệ, mở rộng và củng cố mạng l-ới xã hội-chính trị.

Tài liệu tham khảo

- Journal of Comparative Family Studies, 1994.
- Anthropologica, 1995.
- Anthropos, 1998.